

APROXIMACIÓ A LA POESIA JESUÍTICA DE CERTAMEN: EL *SIGNVM MAGNVM* (1761) DEL RIBATÀ FRANCESC CAPDEVILA I VENTÓS

PER

MIQUEL SITJAR I SERRA

I.B. "Pere Alsius i Torrent" de Banyoles

*Et spreta colonis
in siluis abiit fusco uelamine uirtus
tristis ubi fleret mortalis crimina gentis
figeret aut sedem sinceris fessa bubulcis.*
(SM, 49-51)

(La virtut s'allunya coberta per un vel de dol, fins als boscatges, on bé ploraria amb tristesa els crims de la raça mortal o bé cansada fixaria estada entre sincers pastors de bous) (SM, 49-51).

La trista fi de la Societat de Jesús, ocorreguda el dia 21 de juny de 1761, potser truncà la prometedora carrera religiosa de Capdevila i Ventós, en el si d'aquesta polèmica orde, un presagi de la qual és aquest *Signum Magnum*. Sembla que, com la *uirtus* dels versos de Capdevila i Ventós que copiem a l'inici, aquest viu retirat a Ribes, potser també entre "sincers pastors de bous", on l'any 1787 el troba el viatger Francisco de Zamora, que es beneficia del caràcter despert, actiu i il·lustrat, guanyat en la perseverança de la formació rebuda en el col·legi dels Jesuïtes de Vic. Zamora li dóna el títol d'"abogado instruido", extrem confirmat per la documentació existent en l'arxiu privat de la família Montagut, de Ribes de Freser, descendents directes de l'antiga família dels Capdevila¹. El títol d'advocat, tal i com solia pas-

¹ Zamora li encarregà una "exacta relación" de les particularitats de la Vall de Ribes. Aquesta relació fou signada per Capdevila i Ventós el dia 7 de juliol de 1789 i tramesa a Madrid, on encara reposa a la Biblioteca del Palacio Real (Mansc 2436). A F. Ferrer i Gironès, *L'economia del setcents a les comarques gironines*. Girona 1989, pàgs. 115-117 s'edita la part dedicada a l'activitat manufacturera. Cf també F. de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona 1973, pàg. 89.

sar en aquell temps, fou obtingut a la Universitat de Cervera. Totes les dades que hem pogut reunir fins ara, uns vint-i-set anys posteriors al *SM*, vénen a indicar que el poema que avui editem ha de pertànyer a l'època de formació, gairebé a la seva formació secundària, entre els jesuïtes de Vic. En efecte, Francesc Capdevila i Ventós intervé en les solemnitats de la Congregació Mariana dels Jesuïtes amb el *Signum Magnum (SM)*, que fou llegit públicament amb tot un cerimonial que ens resulta desconegut, el dia 21 de juny de 1761, al temple de Sant Andreu de Vic². El poema, com sol ser habitual en aquests casos, relatava el triomf de la Redempció, a través de Maria, el *Signum Magnum*. Continuà, però, Capdevila i Ventós, en la seva retirada vida d'il·lustrat rural, el conreu de la llatinitat, en la que tant excel·lí en els certàmens vigatans de joventut. El caràcter excepcional del cas de Capdevila i Ventós, això és, l'esfondrament de l'ensenyament dels jesuïtes, arran de l'expulsió d'aquests uns pocs anys després, no permet gaires elucubracions. Seria bonic, per seguir el tòpic de l'encapçalament, que la llatinitat, com la *virtus* perseguida s'hagués retirat als boscatges.

Aquest tòpic no gens allunyat del principi que inspirà l'obra de Guevara *Menosprecio dela corte y alabanza de la aldea*, per no citar altres exemples, en la memòria de tots, com el d'algun tòpic horacià, és un exemple minúscul enmig de la selva de tòpics que és el *SM*. Aquest poema, compost en hexàmetres, és una lliçó de tòpica de la tradició clàssica i bíblica, organitzats per a un fi determinat. A partir d'aquí, tot el pes de l'obra recau en l'organització i arquitectura de tot el poema, i en particular de cada episodi, així com, en la combinació de tot el cabal de les tradicions suara esmentades. Molt important és veure i reconèixer el principi rector, la ment ordenadora de tot aquest magma literari, fruit d'una formació humanística a consciència. Sense tenir clar això, que som davant d'un joc lliure de combinatòria, la lectura resulta ímproba i impossible. Tot l'esforç emprat habitualment en treballar la inspiració creativa, categoria potser anacrònica per al segle XVIII, resta alliberat per al fi principal. En aquest sentit, som davant d'un acabat producte de la pedagogia i l'esperit jesuític, que descobreix en el joc, un dels elements essencials de l'ensenyament.

Per tot l'anterior, concloem que l'estudi de la poesia jesuítica del

² Tot això és el que es dedueix de l'imprès de l'època d'on he copiat el *SM*, mercès a la gentilesa de Tomàs de Montagut, propietari de l'arxiu privat ja esmentat. Notem, com a dada curiosa, l'ús de l'església dels jesuïtes com a escenari de la lectura. A França, on potser els jesuïtes comptaven amb més possibilitats econòmiques, es creen uns locals a propòsit, amb una arquitectura ben peculiar. Aquest aspecte de la vida dels jesuïtes francesos, així com d'altres, van merèixer l'atenció de diversos estudis i treballs del jesuïta francès, el pare Dainville.

XVIII a Catalunya, de la que ni tan sols sabríem dir si el *SM* n'és un conspicu representant o una excepció, ha de defugir, per al seu estudi, mètodes usats de vegades per a textos de la neollatinitat i de l'humanisme. En aquests darrers, tots esforcem al màxim la nostra agudesa visual per denunciar (valgui l'expressió) plagis, quan no còpies literals en forma de sintagmes o mitjos hexàmetres, de tal o qual autor de l'antiguitat. Ens guardarem prou de predicar als quatre vents, una suposada originalitat de Capdevila i Ventós. A sota del *SM*, hi ha latents les mateixes autoritats que han sentat càtedra i doctrina poètica, no només en la literatura llatina, sinó en l'occidental. La imitació, però, en cap cas, no és servil, sinó lliure. Amb el perill, això sí de fer perdre *uis poetica* a allò que s'imita. Veiem-ne algun exemple que hem sabut detectar. El v. 36 *perque domos fudit, sparsitque palatia bilem*, "(la fúria Alecto) ha vessat per les cases i ha espargit pels palaus la seva còlera", recorda l'expressió horaciana *Pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas / regumque turris* (Hor, *Od.* IV, 13-14). La idea és semblant, però Capdevila i Ventós l'ha transformada, en canviar la *Pallida Mors*, per la personificació del pecat, que és Alecto i la seva acció, la *bilem*. La universalització de la mort, tan gràficament marcada per Horaci, perd en la universalització del pecat del *SM*, bona part de la seva contundència, amb el *domos* i *palatia*. Hi ha altres exemples, com l'ús imitatiu dels tòpics de guerra fraterna o civil de Lucà (*BC*, II, 162-163) als versos 56 i següents, aplicats novament a l'ingrés del pecat en el món. En el mateix passatge, al vers 59, hi ha també una reminiscència de Virgili (*Aen.* VI, 445-446).

Per acabar voldríem referir-nos breument a un aspecte que lliga amb la llibertat combinatòria esmentada i amb la tendència aparent de defugir el servilisme imitatiu. Es tracta de l'ús de vocabulari raríssim, gairebé mai usat pels autors escolars, com el *carniferae* del vers 5, només utilitzat un cop i per un anònim traductor de sant Ignasi d'Antiòquia³, o bé el *subarcet* del vers 26, que sembla talment creat per a l'ocasió, car no l'hem trobat documentat enlloc.

Oferim, a continuació, l'edició del text amb algunes correccions gràfiques, tendents a normalitzar algunes grafies, d'acord amb els estàndars habituals.

³ Cf. *Thesaurus Linguae Latinae*, III, 477, col. 1.

*SIGNVM MAGNVM, OMEN PRAESENTISSIMVM
FELICITATIS HVMANE, INTEMERATA PRORSVS
DEIPARA, INTER MARIANO-EXIMIAE CONGREGATIONE
SOLEMNIA, PROPRIA AVSPICE THALIA DECANTABITVR
A D FRANCISCO CAPDEVILA ET VENTÿS CHB
POESEOS ET RETHORICES IN SCHOLIS
SOCIETATIS IESV VICENSIS COLLEGII CANDIDATO
AC EXIMIAE CONGREGATIONIS ALVMNO. IN
TEMPLO S ANDREAE VICENSI SOC IESV. DIE XXI IVNII
ANNO MDCCLXI, HORA IV POMERIDIANA.*

Quid rerum abstrusas causas, et inania bella,
quid nocturna ducis Gedeon certamina cantu
horrifico celebrare iuuat ? Quid caede madentes,
et taetro mixtas Jordanis sanguine ripas?

- 5 Quidue cruenta canam Regis iuuenilis Abiae
praelia, et infanda saeui feritate Thyestis
carniferae humanae gentis conuiuia mensae ?
Musa timet, longo suggestum syrmate uerrens,
et tragico incedens, sublimia tangere, socco.
- 10 Nam firmare pedem, et molles infigere plantas
uix audens, sinuosa geri per compita rerum
abnuit indocta, et summa labescere sede.
Trita placent iuueni, agrestisque labore Thaliae
innocuae *Signum* Conceptus dicere Matris.
- 15 Tu modo, cui pleno turgens Latonia cornu
purpureo niueas circumdat lumine plantas,
cui frontem radiis Phoebus, cui pectora tingit,
uirgineum caput cuius pulcherrima regis
stelligerum Nirei Samii nec forma praeiuit,
- 20 huc adsis, nostramque regas moderamine musam.
Iam Superum sacro ueniens de semine uirtus,
recti dilectrix, scelerumque haud mite flagellum,
quae humano pharetrata gerit cum crimine uictrix
aspera bella, aperitque uiam mortalibus unam,

- 25 qua, ueneranda patrum expadens uestigia nostrum,
 itur ad aethera, ubi sanctorum membra subarcet
 sola aeterna quies mundi e grauitate laborum
 tentabat, depulsa uiris, excedere mundo :
 humanumque genus uitii (lacrimabile dictu)
- 30 laxatis, uirtutem omnino horrebat, habenis.
 Ecce repentino surgens de carcere motu,
 aeternum Alecto seruans sub corde furorem
 in genus humanum, rigidis agitata uenenis
 effluxit barathro, tempus speculata nocendi,
- 35 cordaque corruptit turpi furibunda ueneno,
 perque domos fudit, sparsitque palatia bilem,
 nec tacitae siluae, desertaque culmina lucum
 impolluta manent, inuaserat omnia Virgo.
 Heu genus infelix, hominumque miserrima proles !
- 40 Quis strages poterit, taetris infecta cicutis,
 illacrimans memorare tuas, tristesque ruinas ?
 Non segetes campi, scelerum succrescit in hirtas
 mens hominum sentes, omnique in crimine gaudens,
 dona litat Baccho, nummisque sacra orgia fundit.
- 45 Liur in urbe ardet, marcescunt corpora luxu,
 elatique aciem discordi mente superbi
 pertentant fratres, urbesque superbia sola
 flectit, ubi contempta iacens et spreta colonis
 in siluis abiit fusco uelamine uirtus,
- 50 tristis ubi fleret mortalis crimina gentis,
 figeret aut sedem sinceris fessa bubulcis .
 Sed polluta etiam scelerum deserta locorum
 tabe uidens, terras afflicta, gemensque reliquit .
 Heu quoties renouata doli Diomedis et astus
- 55 fatiferi mundus Getici tunc crimina uidit !
 O quoties fictae fratrum madefacta cruore
 uulnera caedis ager, tectumque exhorruit urbis,
 infelixque Eriphila horrentia uulnera nati
 monstrauit, Phlegyasque caput minantia semper
- 60 saxa super timuit Phoebeas dirutus arces !
 quae pietatis erant, scelerum grauitate reclinis
 mundus abhorrebat, mentesque decoris imago,

- delicias coeli exosas, compressa refugit .
 Candida que obscoenis afflicta dolebat honestas
 65 aedibus ac pratis, et dedita in urbe Cinaedis.
 Sacratas etiam leges, uenerandaque cultu
 iura, decemque homines ausi praecepta Tonantis
 latoris sacrae Diuini infringere legis.
 Quin etiam audaci defendere crimina uultu.
 70 Nullus honos templis inerat, contempta iacebat
 relligio, spretusque pudor, pessundata uirtus,
 trita Fides etiam nostris excedere tectis
 uisa fuit, necnon summi ueneratio Patris.
 Tunc Venerem coluisse undis circumflua Cyprus
 75 dicitur et sublimis Eryx, Siculique coloni,
 Aethiopesque Ioui genua inflexisse Tonanti.
 Gnosiacos etiam lusit Latonia ciues,
 Crecropidas Pallas, Iuno Carthaginis arces,
 irriguamque Rhodon pulchre crinitus Apollo,
 80 cornigerumque suum Memphis singultibus Apem
 plangebat gemitusque sacro sub fonte quotannis
 augebat, tristi quaerens uelamine taurum.
 culmina tunc etiam sublimis amaena Cythaeron
 et Phoebo partim, partim sacrabat et Euan :
 85 sic aliae falsa Superum sub imagine gentes,
 immemores summi Patris, Natique laborum,
 numinibus fictis cultum tribuere nefandum.
 Ast Pater Omnipotens hominum perculsus amore,
 “ulteriusne feram flammata bile Medusae
 90 corrumpi mundum, et mortalia pectora “, dixit ?
 “Siccine coelestes petulantia Ditis honores sub antro
 tentabit, nostros oblitus in axe furores ?
 Non patiar : coelesti extollam in limine *signum*,
 triste Erebo *signum*, Matrem, quae intacta ueneno
 95 sub pedibus Regem obscuri prosternat Auerni,
 et mortale genus de aeterna morte reducens,
 commotam ab Furiis tantam uirtute ruinam
 impediatur, sanctosque mihi persoluat honores .
 Diuinis instructam armis horrebit Erinnyes,

- 100 Alecto fugiet retrahens immane uenenum,
 atque pauore tremens Stygias remeabit ad undas .
 Horrebit Pluto, horrebunt portenta Sorores,
 arma cadent manibus, Stygii impellentur habenas
 Victrici Matri ac moderamina tradere regni .
- 105 Illius aspectu quatentur Tartara motu,
 sentiet et proles ferri sibi nostra salutem “.
 Dixerat haec Pater : extemplo per inania lapsus,
 admixtus tonitru, et flagranti lampade clangor
 intonuit, mentesque hominum suspendit et ora “.
- 110 Discite Iustitiam in terris, castumque pudorem
 mortales, stabilita dies uenit, ecce salutem,
 Mater adest” (dulci resonabat clangor)
 Ast illi attoniti monstis, sacro omine mussant.
 “ Quid cessas mortale genus ? Quid ferrea Ditis
- 115 uincla moraris, homo (noua uox ex aethere fluxit) .
 Quidue haeres Stygii Regis uiolare catenas?
 Rumpe moras, extolle oculos, in Virgine fige.
 Namque aeterna salus Matris dependet ab ore .
 Erige te, proles humana, metusque repone,
- 120 fausta tibi praedicit, fausta annunciat omen” .
 Vocibus his mediis, rutilans in limine *Signum*
 ecce stetit Mater, toti aspectabilis orbi
 Qua maiestate, o Superi ! Quo in fronte decore !
 Qua roseo uultu, qua toto corpore forma !
- 125 Tempora bis senis radians per inania Coeli
 distinctum radiis, nitido fulgentius auro
 ignibus ornabat Coelestibus aurea sertum.
 Fulgida bacca nitet pelago, nitet indica concha,
 purpureus, Phoebi simulans sub nocte pyropus
- 130 splendorem, absumpta circum caligine, lucet .
 Fulget onyx albens, sua dat quoque lumina jaspis,
 et cyanus locuples, adamasque nitore superbus,
 sapphirusque potens, uiridique amethystus honore :
 sic aliae fulgent gemmae, lumenque refundunt .
- 135 Sed si gemmarum nitor omnis adhaereat uni,
 et conferre uelit, ipsarum forma nigrescet .
 Naturae superabat opus, qui cingere uisus

- tunc fuit ornatus coelestis tempora Matris.
Stellarum splendor, diuinus et ordo laboris
140 lumina pascebant mira dulcedine mentis .
Sed quantum summo rutilante ex axe coruscos
splendores Phoebos differt a luce serena
somnia inuicta rotis, circumdata uultum
nigranti peplo caligans noctis imago,
145 tantum uincebat reliquis splendore coronam
corporis ornatus, tantum quae tegmina plantas
pulchre innectebant. Scintillat corpore toto
Phoebum lumen, radios diffundit utrimque
umbrarum impatiens primaeva sordis Adami.
150 Atque triumphatrix, omnique a crimine sospes,
uirginea planta lucem minuentia primam
imposita supra calcabat cornua Phoebes.
Obstupuit uisu Alecto conterrita monstros,
et tremulos intenta oculos super aurea Coeli
155 limina, terrifico hunc prompsit de pectore planctum :
Heu pereor infelix ! Regno spoliamur auito,
arma cadunt manibus, linquo heu tot stragibus actum.
Heu linquo mortale genus ! Venit ecce triumphans
Virgo, uenit uestita aeterno lumine Mater.
160 Heu pereor ! Et mediis linquens plangoribus orbem,
Coccyi remeavit aquam, et Phlegetontis ad undas.
Interea sacro Coeli suspensa Propago
Signo, plaudebat Matri, neque lumina mentis
diuino poterat diuertere terrea uultu.
165 Ardet amor uirtutis, amor sub corde pudoris
tollitur, et contempta iacens reuerentia cultus
erigitur, quaeque usque ferino uixerat usu,
Virginis aspectu Coelestes induit artus.

C E C I N I

Ut P Raimundus Busquets S I Rect Colleg Vicen

Imprimatur

Carbonell Vic. Gen. et Offic

Imprimasse

De Graell Decano